

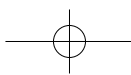
Escriptor i Periodista

Juan Pedro Quiñonero Baltasar Porcel i l'arquitectura espiritual de Catalunya

Partint de la noció d'arquitectura espiritual tal com la va proposar el poeta Juan Ramón Jiménez, Juan Pedro Quiñonero, en el marc de la reflexió del fonamental *De la inexistència de Espanya*, assaja una interpretació de la profunditat moral que explora la literatura de Baltasar Porcel i conclou que tota ella respon a l'afany de reconstruir un cos espiritual assetjat. Des d'articles fins a la seva obra pòstuma, passant per la novel·lística i altres llibres de Porcel, el periodista Quiñonero situa l'autor mallorquí en una tradició cultural que agermana Lluïl amb Pla i que arrela en una Mediterrània convertida en espai de convivència entre els homes enfront del procés de devastació moral en la qual Espanya es va instal·lar des del moment que va fer hegemòniques l'ètica i l'estètica de la picaresca.

Juan Ramón Jiménez va encunyar el concepte *arquitectura espiritual* per designar la part perduda o absent de la vida històrica d'un poble que calia reconstruir urgentment, si s'esperava salvar-lo del somnambulisme saturnal de les coses merament polítiques, econòmiques, diplomàtiques o militars.

Per la meua banda, vaig utilitzar aquest concepte juanramonià com a fonament i argamassa que dóna cos, en certa mesura, al meu assaig *De la inexistència d'Espanya* (2008),¹ en què avançava una tesi pròpia: Espanya podria haver estat víctima, des del triomf imperial de l'ètica i l'estètica de la picaresca, d'una malaltia de l'esperit que va gangrenar, durant segles, l'ar-

quitectura espiritual de l'estil noble castellà, la zitzània caïnita de la qual il·lustren de manera canònica Quevedo i Baltasar Gracián, tan enfrontats en l'arrel última de la naturalesa històrica d'Espanya.

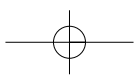
La malaltia de l'esperit que va proliferar amb el triomf dels valors delinqüencials i caïnites de la picaresca va tenir moltes manifestacions dramàtiques. El cas de l'enfrontament velat entre Quevedo i Gracián sobre Catalunya va molt més enllà de la mera diferència d'opinions, ja que il·lustra amb precisió els estralls històrics i polítics de la gangrena que havia començat a soscavar i devorar els fonaments d'una possible casa comuna i les arrels podrides del teixit social.

Quevedo tenia una visió perversa de Catalunya: «*Son los catalanes el ladrón de tres manos que, para robar en las iglesias, hincado de rodillas, juntaba con la izquierda otra de palo, y en tanto que, viéndole puestas las dos manos le juzgaban devoto, robaba con la derecha. [...] Son los catalanes aborto monstruoso de la política*». ² Quevedo no opina sobre els catalans: escup maldats amb l'objectiu últim de desnaturalitzar de manera ben històrica el seu rostre profanat.

Per contra, davant els mateixos contenciosos castellans/catalans, resolts per la força de les armes, Gracián parla una vegada i una altra de les nacions d'Espanya: «*Éstas cuatro edades del hombre las comparaba un varón juicioso a las cuatro naciones de España con mucha propiedad. [...] [Madrid] Babilonia de Naciones no bien alojadas*». ³ Potser fóra imprescindible estudiar el concepte de nació en l'obra de Gracián. Em fa l'efecte que és palmari, tanmateix, el seu respecte per les diferents identitats històriques «no bien alojadas» a la Babilònia madrilenya.

Al llibre *De la inexistència d'Espanya* recorro a Verdaguer, Maragall, Carner, Pla, Riba, Rodoreda i Baltasar Porcel, entre d'altres, per recordar que, en veritat, davant la malenconia saturnal de diverses tradicions castellanes (caigudes de genolls davant les cendres fredes de la seva pàtria esquarтерada –víctima de Saturn, que devora els seus fills a la pintura de Goya–, màrtirs del guerracivilisme impenitent que culmina amb aquell «¿España? España ha muerto» de Luis Cernuda, a l'exili, contemporani dels espanyols de tres mons de Juan Ramón, perduts en un laberint d'éssers desarelats), davant el turment agonal de la gran poesia barroca, davant

L'enfrontament velat entre Quevedo i Gracián sobre Catalunya és una manifestació d'una gangrena d'esperit.

Baltasar Porcel i l'arquitectura espiritual de Catalunya

**Hi ha una tradició àurea
-de Llull al
noucentisme-
consagrada a construir
el cos espiritual de
Catalunya.**

l'angoixa generacional del 98, hi havia una tradició àuria catalana –que té com a arrel última Ramon Llull i que culmina provisionalment amb Aribau, la Renaixença i el gran projecte noucentista– consagrada a construir quelcom que Porcel va anomenar el «cos espiritual» de Catalunya.

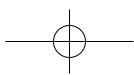
«El cuerpo espiritual»⁴ és el títol d'un article de Porcel sobre Josep Pla que acaba amb aquestes paraules: «La literatura, las artes, articulan el auténtico cuerpo espiritual de un país, sea histórico o cotidiano, mientras sus políticos sólo excepcionalmente pueden alcanzar altura, por lo común administran. Y la economía es de enorme trascendencia, pero como supremo ideal nos remite a las Barbados, a un paraíso fiscal. ¿Qué significará, en este marco, el nuevo Estatut? Temo que la pobreza. Tenemos que hacer otro sólo cultural o únicamente tendremos alma de director general».

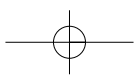
En l'obra de Porcel, l'origen últim del concepte «cos espiritual» es remunta al seu primer llibre d'assaigs, *Els xuetes mallorquins* (1969), i cobra forma amb els assaigs que s'acabaran integrant de manera definitiva a *Les illes encantades* (1984). Penso, en concret, en un assaig titulat significativament «El ser de las Baleares»,⁵ un text imprescindible sobre la identitat i l'ésser de Porcel, la seva terra i tota la seva obra.

«El ser de las Baleares» comença evocant els versos finals d'un poema de Bartomeu Rosselló-Pòrcel, «A Mallorca, durant la Guerra Civil»:

Tota la meva vida es lliga a tu, com
en la nit les flames a la fosca.

Davant el fulgor flamíger d'aquests dos versos, Porcel es pregunta: «Reflejaba Rosselló-Pòrcel, con estos versos, el típico localismo miope y exaltado, o desvelaba una realidad mucho más profunda, vinculada incluso a la misma constitución del espíritu del hombre, del hombre balear en este caso? [...] Me atrevería a suponer que la auténtica es la segunda alternativa». «El ser de las Baleares» és el primer esbós d'una possible «arquitectura espiritual / cos espiritual» del país natal, la *heimat*, de Porcel.⁶ Esdevindrà

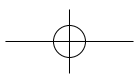
un tema recurrent i essencial en la resta de la seva obra, que culminarà definitivament en les seves dues darreres novel·les i el seu llibre pòstum, *Olympia a mitjanit* (2004), *Cada castell i totes les ombres* (2008) i *El cel i la terra segons Baltasar Porcel* (2009).

D'alguna manera, *Olympia a mitjanit* és la novel·la de la «fi» de Mallorca, la crònica de la destrucció de tots els principis, valors, fonaments i relacions –materials i immaterials– que van forjar la Mallorca històrica i l'«home balear» del poema de Rosselló-Pòrcel. D'aquesta catàstrofe només se'n van salvar els *boiets*⁷ de la tradició i rondalles mallorquines, elfs i gnoms locals, que tenen quelcom de *genii loci* –genis del lloc–: éssers immaterials, éssers d'illusió, anteriors i posteriors a l'infern històric, convocats a través de la fe en la paraula, la llengua, el verb.

En l'obra de Porcel, la construcció d'una terra de llegenda (l'espai mític que serveix d'ordit a l'«arquitectura» o el «cos espiritual») es confon amb la crònica d'una terra ben històrica, Andratx, amb unes fronteres que van molt més allà de la geografia del seu poble natal. Per confondre's amb les fronteres de Catalunya i el Mediterrani.

En veritat, molts dels personatges i històries del cicle d'Andratx estan tocats o posseïts per dimonis, gnoms i genis del lloc emparentats en línia directa amb els *boiets* de les tradicions mallorquines. Són, en primera instància, un poble d'éssers imaginaris cridat a oferir als éssers de carn i ossos un esquelet moral i espiritual. Aquests «difunts sota els ametllers en flor» teixeixen amb les seves vides d'illusió una espessa trama de relacions on les coses de la imaginació i les coses de la història material es traven de manera inextricable.

Succeeix el mateix amb *Mediterrània. Onatges tumultuosos* (1996), que no és un llibre d'història, ni un poema, ni una divagació literària. Recorrent a la història, la poesia, l'art, l'arquitectura, la gastronomia, la memòria íntima, Porcel construeix un Mediterrani íntim que és l'anvers mític –i, tanmateix, d'allò més real– del Mediterrani històric del nostre temps, devorat per malalties devastadores: fragmentació política, crisis socials endèmiques, models estatals enfrontats, conflictes militars mil·lenaris, migracions voluntàries i forçades... Porcel no desconeixia cap d'aquestes tragèdies, però pensava –i el seu llibre n'és la il·lustració ideal– que tals conflictes només podrien tenir «solució» (?) en el marc d'una casa comuna

Baltasar Porcel i l'arquitectura espiritual de Catalunya

dels pobles mediterranis, que també és una realitat històrica, en el temps i la geografia immaterial de la cultura.

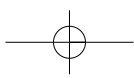
Més enllà de divisions de l'índole més diversa, els pobles mediterranis tenen com a propis uns lligams que les raons polítiques dilapiden amb una freqüència tràgica.

Més enllà de divisions i enfrontaments de l'índole més diversa, el mar i la possible casa comuna dels pobles mediterranis –no només geogràfica i històrica– també tenen com a propis i característics uns lligams, relacions, mites, trets d'un patrimoni comú que les raons polítiques dilapiden i destrueixen amb una freqüència tràgica, tot amenaçant l'arquitectura i el cos espiritual creat, fecundat, teixit i tramat durant segles per la cultura, que és el gresol material i immaterial on els homes forgen i troben –quan les troben– les raons últimes per viure en comú, compartint amb altres homes el pa, el vi i la paraula, que comencen essent una comunió amb els genis de la terra, la terra o país natal, la *heimat* amenaçada pels dimonis de la història.

Aquest enfrontament, tan semblant a la guerra entre els titans i els immortals, que va començar a historiar Hesíode a *Teogonia*, és el tema principal de *Cada castell i totes les ombres* (2008), la darrera novel·la de Porcel, on s'esbossa de manera molt lluminosa l'encreuament històric que viuen, a la vegada, Catalunya, la seva societat, les seves institucions, la seva llengua i la seva cultura.

Cada castell... és, d'entrada, la crònica ferotge, esperpèntica, saturnal (procedent de Valle Inclán i del Pla de *Nocturn de primavera*, 1953, òbviament) del procés en curs d'erosió i demolició moral i espiritual de Catalunya, víctima de certs dimonis caïnites, les tribulacions immediates dels quals van ser reconstruïdes parcialment per Porcel en els seus relats i novel·les del cicle de Barcelona, després de les ombres encantades i carnívores de *Lola i els peixos morts* (1994).

Alhora, *Cada castell...* ens parla d'una altra deu creadora, messiànica, que alimenta la força olímpica del desig, el plaer, la passió, la fecunditat, el gran art, la paraula... «aigua virginal» (Maragall) que prové de Llull, de Verdaguer, de la Rodoreda de *Quanta, quanta guerra...* (1980) i *Viatges i flors* (1980). Una força espiritual que s'arrela en la memòria i la llengua, on ja van florir, entre d'altres, les històries essencials dels *Difunts sota els ametllers en flor* (1970).

A *Cada castell...* Barcelona és el teatre urbà on, camí del seu calvari històric, no sé si agonitzen o cerquen la redempció dos personatges emblemàtics d'aquesta tragèdia en curs. Una Catalunya víctima del nihilisme ideològic; la conversió dels catalans en ànimes mortes d'una cultura amenaçada, que es devoren els uns als altres a la plaça pública. I una Catalunya que encara existeix a través de la llengua dels seus grans creadors, capaçs de somiar nous mons, creients messiànics en les forces olímpiques de la llengua, el gran art, les passions, els fruits de la creació.

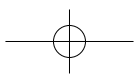
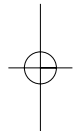
La Catalunya que navega somnàmbula sense rumb en una nau de bojors ideòlegs sembla condemnada a la desertització i il·luminada amb les llums dels parcs temàtics sobre la identitat nacional, destinats a les estudiants nord-americanes d'una pel·lícula de Woody Allen.

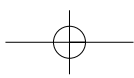
Però hi ha una altra Catalunya que viu, treballa, prolifera i se segueix construint, a la seva manera, a través dels treballs i els dies de la llengua. Aquesta Catalunya que parla a través d'un anhel messiànic d'existència, gaudi i comunicació amb totes les coses eternes de la creació, a través del gran art (italià, renaixentista; o grec, clàssic, en el cas de Porcel), a través de la comunió dels cossos units en aquesta ambició d'eternitat de què només tenim notícia a través de l'erotisme, l'art i la llengua. La llengua catalana, en aquest cas, ofereix a Catalunya un espai moral i espiritual menys ridícul i caïnita.

Aquesta Catalunya ideal i messiànica està habitada, entre altres personatges de naturalesa molt diferent, pels *Homenots* de Josep Pla, que són biografies on no sempre és fàcil separar els éssers d'illusió i els éssers de carn i ossos. Pla inventa quan ho considera oportú, per donar millor un esquelet espiritual als protagonistes d'una història que també és una obra en marxa, que comença sense parar.

Seguint unes suggestions de Jaume Vicens i Vives, els *Homenots* de Pla són biografies exemplars, destinades a poblar la terra immaterial de la consciència cívica d'un poble. Menéndez Pidal també considerava molt urgent escriure una biografia històrica de Rodrigo Díaz de Vivar, fonament, en definitiva, d'una de les seves obres majors, *La España del Cid* (1929).⁸ I Ortega va arribar a crear una col·lecció de llibres biogràfics, amb

Hi ha una altra Catalunya que viu, treballa, prolifera i se segueix construint, a la seva manera, a través dels treballs i els dies de la llengua.

Baltasar Porcel i l'arquitectura espiritual de Catalunya

una vocació molt similar: contribuir a la reconstrucció de l'«arquitectura espiritual» juanramoniana, amenaçada per dimonis històrics.

En certa mesura, els *Homenots* de Porcel es van escriure en forma d'entrevistes, i s'han compilat parcialment a *L'àguila daurada: grans creadors de la Catalunya del segle xx* (2003). Tot i així, l'*Homenot* definitiu de Porcel s'ha via de consagrar a Joanot Colom (- 1523), l'heroi de la Germania mallorquina, protagonista de la novel·la *Els gegants*⁹ (2009), l'autor de la qual només en va poder escriure un capítol, que il·lumina el projecte definitiu:

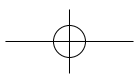
Així aquest acurat estudi obeeix a motivacions semblants al que anem esbrinant, perquè em proposo descobrir amb ell la vera estàtua, la interna, de Joanot Colom. I la de l'arriscada turbulència agermanada, que sens dubte no va crear un món nou, però que va exhalar un crit que mai ningú no havia sentit.

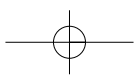
El llibre llavors seria, si encerto, com si Joanot Colom invicte anés apareixent damunt una peanya de marbre enmig de la serenitat de l'Espai Cúbic, meravella del buit. Colom o legió, els braços que enarbo- ren la falç. Tanco els ulls i ho veig amb lucidesa. Laus Deo.

Insistiré en allò essencial –i sóc jo qui subratlla–: «[...] *em proposo descobrir amb ell la vera estàtua, la interna, de Joanot Colom [...] invicte [...] no va crear un món nou, però que va exhalar un crit que mai ningú no havia sentit [...] apareixent damunt una peanya de marbre enmig de la serenitat de l'Espai Cúbic, meravella del buit [...]*». Està gairebé tot dit.

Aquesta «vera estàtua, la interna», és una variant del «cos espiritual» que evoca Porcel per intentar discernir la identitat i l'ésser de Catalunya, a través de l'obra de Josep Pla. Ésser i identitat ben històriques i materials; però ben necessitades, també, per mantenir-se dempeus davant els tempestuosos vendavals socials, polítics i econòmics de l'«arquitectura espiritual» juanramoniana.

Sens dubte, subratlla Porcel, ni Joanot Colom ni els seus amics no van crear un «món nou». Tot i que sí que exhalaven un *crit* que ningú no havia sentit abans. La paraula, el verb de Colom, va llançar una llavor, va semblar unes sements que no han mort: són vives en la consciència de l'home de paraula. I el projecte últim de Porcel era construir, fer visible, crear l'«estàtua

VIA² 04/2010 REVISTA DEL CENTRE D'ESTUDIS JORDI PUJOL

interior», l'«esquelet espiritual», en definitiva, d'un home de qui sabem poc, però que va morir degollat potser per haver somiat un «món nou». Porcel es proposava construir un monument que ens parlés de la resistència i Victòria final, en el temps messiànic de l'art i la cultura, de les forces de l'esperit –encarnades en homes de carn i ossos–, tot restaurant i imposant els fonaments de la seva casa íntima, la seva «arquitectura espiritual», contra les forces endimoniades de la història –encarnades, sovint, per les legions d'un exèrcit d'ocupació.¹⁰

**Porcel es proposava
construir un monument
que ens parlés de la
resistència i Victòria final.**

NOTES

1 Obra publicada inicialment l'any 1998 en castellà: *De la inexistència de Espanya*. La traducció catalana correspon a Jaume Pomar.

2 *La rebelión de Barcelona ni es por el güevo ni es por el fuero*.

3 *Agudeza y arte de ingenio i El criticón*.

4 «El cuerpo espiritual». *La Vanguardia*, 2 de juny de 2004.

5 PORCEL, Baltasar. «El ser de las Baleares». *Cuenta y Razón*, núm. 7 (estiu del 1982).

6 Els diccionaris solen traduir la paraula alemanya *heimat* per «terra» o «país natal, pàtria petita, terror...». Tanmateix, emprada per Nietzsche, aquesta paraula és indissociable de «la casa de l'ésser» heideggeriana o «la casa encesa» de Luis Rosales: habitacle de l'ésser.

En comentar la fi o la consumació última de la metafísica i la poesia, Heidegger subratlla que l'home modern viu la tragèdia de la pèrdua, l'exili o la fi de la *heimat*, justament, condemnat a un desarrelament mortal. En certa mesura, la supervivència mateixa de totes les coses de l'esperit passa per la cerca i reconstrucció d'aquest habitacle íntim, moral i material, terrenal i espiritual, l'absència del qual és un turment fàustic per a l'home condemnat a viure en el desarrelament, sense Déu ni *heimat*.

Jünger deia que la gran tasca de l'home del segle XXI seria la «re població espiritual» del món, víctima de la perversa colonització i desertització industrial del planeta. És on ens trobem. La guerra mil·lenària entre els titans i els immortals prossegueix en molts fronts, en detriment dels darrers, que molts consideren amenaçats definitivament. Potser.

7 Vegeu: QUIÑONERO, Juan Pedro. «Porcel i la construcció de Catalunya». *Lluc*, núm. 870 (octubre-novembre-desembre del 2009).

8 L'anvers mític del qual és la història dels protagonistes de la meua novella *El caballero, la muñeca y el tesoro* (2005).

9 «Els gegants» és el primer capítol d'*El cel i la terra segons Baltasar Porcel* (2009), antologia pòstuma preparada i prologada per Alexandre Porcel i Emili Rosales.

10 Tema principal dels meus *Anales del alba* (2000). La nostra complicitat venia de molt lluny: d'un viatge a Califòrnia que ens va deixar una empremta profunda a tots dos.

